

MEALE GİRİŞ

“Eğer Biz bu Kur’an’ı bir dağa indirmiş olsaydık,
onun Allah’a saygıdan kendini yerlere atıp şerha şerha dağıldığını görürdün.”
(59:21)

Söz Başı

Önümüz ve sonumuz, dünümüz, günümüz ve yarınımız, her işimizin başı, ortası ve sonu O’nun adıyla ve O’nun adınadır. Çünkü O “ol” dedi olduk, “olma” dese olmazdık. Çünkü gücümüzü O’ndan aldık, varlığımızı O’na borçlu olduk. Borcun borçla ödenmeyeceğini bildik ve O’na kayıtsız şartsız teslim olduk. Bildik ki, O dilemese dileyemedik, izin vermese edip eyleyemedik.

Hamdimiz ve senamız, özünde merhametli işinde merhametli olan, sonsuz rahmetin kaynağı olan, vahiyle insana tenezzül buyuran, akleden kalplerimizi onunla doyuran, insanı en güzel kıvamda yaratan, yarattığı insana Kur’an’ı ve beyanı öğreten, sözün gücünü gücün sözünden üstün kılan, kelâmıyla söze değer katan, kalemi yaratan ve onunla öğreten âlemlerin Rabbi, rahmetin eşsiz membaı, sevgi ve şefkatin mutlak kaynağı Allah’adır.

Destegimiz ve salatımız, onun vahyini bize aldığı gibi taşıyan, o vahyi taşımakla kalmayıp model bir hayatı yaşayan, insanlığın kabul olmuş sadakası olan ve insanlığa ebedi mutluluğun aydınlık yolunu bırakan, bir ömrü vahye adayan ve hayatını canlı bir Kur’an kılan Rasulullah’adır.

Varlık, Allah konuşunca var oldu. Tarih, O konuşunca başladı. Beşere ruh, O’nun dilini anlasın diye üflendi. O ruhla birlikte irade, akıl ve nutk O’nun kelâmı muhatabını bulsun diye verildi. Ve ‘beşer’, O’nu anlamak için ‘insan’ oldu.

Varlığı kelâm ile başlatan, insanın serüvenini de kelâm ile başlattı. Hak ve sorumluluk verdiği insana, hak ve sorumluluklarını nasıl kullanacağını vahiyle öğretti. Tarihin eksenine kelâmı yerleştirdi. İnsana vahiyle yol gösterdi. Hayatı inşâ etsin diye insanı dünyanın “kalfası” (halife) yaptı. Bu kalfa işini iyi yapsın diye insanı vahiyle eğitti.

Ezeli ve biricik hakikatin tüm zamanlardaki tezahürü olan islâm, aynı zaman-

da Allah'ın kâinatı yönettiği sistemin adıydı. Ezeli ve biricik hakikatin insanlığın son çevrimindeki tezahürü olan Kur'an vahyi ise ilâhî bir inşâ projesiydi. Hayat yol, insan yolcuymdu. Yolu da yolcuymu da O yarattı. Yol haritasını belirlemek, yolu ve yolcuymu yaratanın hakkıydı. Tüm ilâhî vahiyler, varlık ağacının bu soylu meyvesi var ediliş amacını gerçekleştirsın diye gönderilmişti. Ve insanlığın son çevriminde ebedi rehberlik tüm haşmetiyle Kur'an sûretinde bir kez daha göründü.

İlk kitabım, zâtî eşyalarım dışında belki ilk servetim, henüz yedi yaşımıdayken tarafıma hediye edilen bir Kur'an'dı. Yöremizde seviliş sayılan arif bir zâtın hediye ettiği bu mushafı, tüm yıpranmışlığına rağmen hâlâ muhafaza ederim.

O gün hayatıma giren Kur'an, inişli çıkışlı bir seyir izlese de, hayatımdan bir daha hiç çıkmadı. Gerek özgün gerek örgün eğitimim, hep Kur'an'ı anlamamı kolaylaştıran alanlarda oldu. Şimdi geriye dönüp baktığımda, bunun Rabbimin fakire bir lûtfu olduğunu görüyor, şükründen aciz olduğumum itiraf ediyorum.

Dolu dolu 11 yıllık ağır ve zorlu bir mesainin ürünü olan bu meal, "Bir meal de ben yazayım" diye kaleme alınmadı. Bir nevi kendini fakire dayatan bir sorumluluk olarak vücut buldu. Zira meal yazımı, 1998 başında başlayan *Tefsiru'l-Kur'an ve Te'vilu'l-Furkan* adlı sesli ve görüntülü tefsir projemizin olmazsa olmazıydı. Tabii ki bu uzun vâdeli projenin öncesi de var. Kahire safhasını saymazsak, İstanbul'da 1992 yılında başlayıp 15 yılda tamamlanan canlı ve kamuya açık tefsir derslerimiz bu çalışmanın nüvesini teşkil eder.

Vicahen ve gıyaben çok geniş bir kesime ulaşan bu dersler, bir tür kadim ilim geleneğimizdeki "arz" yöntemini çağrıştıırıyordu. Derslerde verilen kimi mânalar ve yapılan bazı yorumlar muhatapları tarafından tartışılıyor, bu tartışmaların yansıma ve yankıları bize dönüyordu. Bu mealin olgunlaşmasında, işbu dönüşlerin payını daha baştan anmayı bir görev bilirim.

Vahiy

Hayatta karşılaştığım ve karşılaşmam muhtemel hiçbir şey, beni bir mucize-i bâkî olan Kur'an kadar etkilemedi. Kur'an'ın kanatlarına tutundukça hayretim arttı, hayretim arttıkça daha bir sıkı tutundum. Ve işte o zaman anladım Allah Rasulü eliyle gerçekleşen büyük iman hamlesinin arkasındaki itici gücü. Tüm kalbimle inandım ki, bu güç Kur'an'dı. Vahyin dönüştürücü gücünü gözardı ederek, bu iman hamlesini ne anlamak ne de anlatmak mümkündü. Bu açıdan bakıldığında vahiy gerçek bir "fatih" olarak karşımızda duruyordu.

Vahiy, ilk muhataplarının hayatını adım adım inşâ etmişti. Zira vahiy hayatı inşâ için gönderilmişti. Vahyin amacı insan merkezli bir hayat, iman merkezli bir insan, bilgi merkezli bir iman ve hakikat merkezli bir bilgi idi. Hakikatin merkezi ise zaten belliydi: el-Hak olan Allah.

Vahiy ilk muhataplarını inşâ ederken şu yöntemi kullandı: 1) Kısmen ya da tamamen içini boşaltıp yeniden yüklediği kavramlarla muhatabının tasavvurunu inşâ. 2) Önerme ve hükümleriyle muhatabının aklını inşâ. 3) Aktardığı tarihi örnek ve kıssalarla muhatabının şahsiyetini inşâ. 4) Bütünsel bir okuma sonucu ulaşılabilecek maksat ve ruhuyla bütün bir hayatı inşâ.

Hayatını inşâ ettiği insanları şirkin ve zulmün esir aldığı karanlık akıllardan kurtarıp, tevhidin ve adâletin aydınlığına çıkardı. Vahyin inşâsına teslim olmadan önce eşkıya olanlar, vahyin inşâsından geçtikten sonra evliya oldular. Onlar vahye kendilerini inşâ eden bir özne olarak yaklaştılar, vahiy de onları yaşadıkları çağın özneleri kıldı. Önceleri zaman ırmağında akan birer çer çöp gibiydiler. Vahiyle inşâ olduktan sonra hayat ırmağının akacağı yatağı onlar belirlediler. Vahye öyle bir teslim oldular ki, vahiy onları tefsir etti.

Anlamın merkezinde Allah'ın olduğu zamanlarda, hayatın merkezinde de vahiy oldu. Böylesi zamanlarda anlam doğru bir biçimde elde edildi, üretildi ve iletildi. Bunun devamı lafız-mâna-maksat üçlüsünün ayrılmamasına bağlıydı. Bunları birbirinden ayırıp koparma teşebbüsleri, her seferinde anlam binasını biraz daha zayıflattı. Bu sürecin sonucunda anlam üretimi durdu. Bu duraklama şu zincirleme sonucu doğurdu: 1) Maksat gözardı edilince mâna gözden kaçtı ve üretilemez oldu. 2) Üretilmeyen mâna giderek küçüldü ve ihmal edilebilir bir unsur gibi görüldü. 3) Bunun sonucunda, oluşan mâna açığını kapatmak için lafız yüceltilti. 4) Yüceltilen lafız anlamanın değil hissiyatın konusu oldu. 5) Hissiyatın konusu olan lafız artık nesneleşmiş olduğu için hayatın dışına kolayca itilebildi. Sonuçta vahiy hayatı inşâ eden özne olmaktan çıktı.

Elinizdeki çalışma, bu olumsuz süreci tersine çevirmek için yapılmış fiili bir duadır. Bu çalışma kesinlikle başkalarına görünme ve gösterme arzusunun bir ürünü değildir. Kur'an'ı bir hayat kitabı olarak telakki eden bir Kur'an talebesinin, murad-ı ilâhiyi anlama ve yaşama çabasının bir ürünüdür.

Allah'ın kendisine hitab ettiği en son Peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.), insanlığa gönderdiği son kitab ise Kur'an-ı Kerim'dir. Allah Teala Kur'an-ı Kerim'i melek Cebrail aracılığıyla Hz. Muhammed'e yaklaşık 23 yıl süren bir süreç içerisinde vahyetmiştir. Bununla Allah kullarını dalaletten hidayete, karanlıklardan aydınlığa çıkarmayı murad etmiştir.

Vahiy, Allah'ın yarattığı insana olan şefkat ve sevgisinin bir ürünüdür. "Biz

âdemoğluna kat kat ikram ederek onu üstün ve şerefli kıldık" (17:70) âyetindeki *kerramna'nın* Allah'ın insanı doğrudan muhatap almaya değer bir varlık olarak görmesi ve ona vahiy yoluyla ikram etmesiyle bir alâkası olsa gerektir. Vahyin inişini ifade eden "nüzûl ve inzal" kelimeleri, aynı zamanda "ikram", "lûtufluk" ve "iyilik" anlamlarına gelir. O, insana "kat kat ikram etmiştir." Çünkü Allah insanı vahiy dışında ve ondan önce üç ayrı kılavuzla desteklemiştir. Bu kılavuzların ilki temiz fitrat ve vicdan, ikincisi duyular ve şuur, üçüncüsü ise akıldır. Bütün bunların üzerine Allah'ın insana vahiyle yol göstermesi, gök sofrasını akleden kalbinin önüne sermesidir. Her ikram bir teşekkür ister. Büyük ikram büyük teşekkür ister. Allah'ın kullarına yol göstermesi demek olan vahye kulların teşekkürü gösterilen yolda yürümektir. Bunun için de vahyi anlamak şarttır. Anlamamanın olmazsa olmazı tefekkürdür. Bilinen bir hakikattir: tefekkür teşekkürdür.

Vahiy, Allah'ın iradesini insana bildirme yöntemidir. Kur'an'da "vahyetti" (*evha*), "konuştu" (*kelleme*), dedi ve söyledi (*kâle*), buyurdu (*emera*), ilka etti (*elka*), indirdi (*enzele*), "ünledi ve seslendi" (*nâdâ*) kelimeleriyle ifade edilen vahyin gerçekleşme yollarını şu âyet beyan eder: "Hiçbir ölümlüyle Allah'ın (yüz yüze) konuşması olacak şey değildir; ancak O ânî ve içe işleyen ilâhî bir ilham yoluyla, veya bir perde arkasından, ya da O'nun dilediği şeyi yine O'nun izniyle bildirsin diye bir elçi göndermek sûretiyle konuşur" (42:51).

Kur'an, yine kendi beyanına göre ilk kez Ramazan ayı içerisinde yer alan mübarek bir gece olan (44:3) Kadir gecesinde inmeye başlamış (2:185; 97:1) ve yaklaşık 23 senelik bir süreçte peyderpey tamamlanmıştır. Kur'an eşyanın ve hakikatin bir tefsiridir. Kendisi bizatihi müfessir olan Kur'an âyetlerinin ilk müfessiri de yine Allah Teala'dır. Kıyamet sûresinde "Onu açıklamak da bize düşer" buyurmuştur.

Kur'an

Kur'an, fu'lan vezninin de delalet ettiği gibi "okumanın tüm olumlu anlamlarıyla daima okunan" demektir.

Kur'an'ı Kur'an'a sorduğumuzda, o kendisini bize şu özellikleriyle tanıtmaktadır:

1) Allah'ın kelâmıdır. Kelâm sıfatının, tüm diğer vahiyler gibi, başı arştta ayakları arzda olan fiilî bir tecellisidir.

2) Arapça bir hitaptır. Arapça Allah'ın dili değil Kur'an'ın dilidir ve hiçbir tercüme Kur'an değildir.

3) Tevatür yoluyla nakledilmiştir ve Allah'ın koruması altındadır. İndiği ilk günden itibaren binlerce inananın hafızalarında, gönüllerinde, hayatlarında ve ya-

zılan mushaflarda taşınarak bugünlere gelmiştir.

4) Anlaması kolaylaştırılmış, bizzat kendi kendisini tefsir eden apaçık bir hitaptır. O, her okuyanın kendine göre anlam verdiği bir hitap değil, murad-ı ilahiyi taşıyan bir hitaptır.

5) Mucizedir. Önceki Peygamberlere verilen mucizeler görüldüğü zaman ve mekânla sınırlıydı ve tarihseldi, Kur'an ise zamanlarüstü yaşayan bir mucizedir.

6) Evrenseldir. Sadece belli bir mekana ve zamana değil tüm insanlığa rehber olarak gönderilmiştir.

7) Kapsayıcı ve bütüncüdür. Hayatın her alanına dair değişmez değerleri ortaya koyar.

8) Hidayet, nur ve furkandır. İnsana rehberlik eder, doğruyu yanlıştan ayırır ve karanlık akılları ışığıyla aydınlatır.

9) Parça parça inmiştir. Çünkü Kur'an hayat kitabıdır ve ilâhi bir inşâ projesi olarak hayata anlam katmak için gönderilmiştir.

Sözün özü, Kur'an okumak ucu cennete ulaşan bir yolculuğa çıkmaktır. Tıpkı Hz. Peygamber'in dediği gibi: "Kur'an okuyan kimseye şöyle denir: Oku ve yücel! Dünyada okuduğun gibi oku! Makamın, son okuyacağın âyetin olduğu yerdedir." (Tirmizî, *Fedailu'l-Kur'an* 17).

Şuara 192-196, İsrâ 106 ve Âl-i İmran 3-4'ten yola çıkarak Kur'an'da Kur'an'ın tarifi şöyledir: Âlemlerin Rabbinden emin bir elçi vasıtasıyla ebedi hakikatin anlam ve amacına uygun olarak Hz. Muhammed aleyhisselamın kalbine açık ve anlaşılır bir Arapça ile insanlığa iletilmek üzere indirilen, önceki vahiylerde yer alan ezeli hakikatleri bünyesinde taşıyan ve onları tasdik eden, insanlığa yol gösteren ve iyiyi kötüden ayıran ilâhi kelâmdır.

Kur'an'ın kendi tarifinde, vahyin Arap diliyle indirilişi doğrudan Kur'an'ın bir sıfatı olarak yer alır (*Kur'ânen 'arabiyyen*). Kur'an'ın Arapça oluşunun vurgulanması, zımnen "anlaşılabilirsin diye beşer türünün konuştuğu dillerden bir dille indirildi" vurgusunu taşır. Fakat bu zımni vurgu Arapça'nın vahyin sıfatı olduğu gerçeğini değiştirmez. Arapça'nın Kur'an vahyinin sıfatı olması demek, son tahlilde Kur'an'ın bir dili olduğunu söylemektir. Zira her peygamber kendi kavminin diliyle gönderilmiştir (14:4). Bunun da gerekçesi mesajın anlaşılmasıdır.

Kur'an vahyinin Arapça ile gönderilmesi vahyin mesajının evrensel olmasına mani değildir. Zira mâna ruh, lisan o ruhun üflendiği beden gibidir. Nasıl ki beden ruhun aracı ise, dil de mânanın aracıdır. Kur'an'daki hakikatlerin önceki kitaplarda da beyan edildiği söylenmiştir (26:196; 87:18-19). Önceki kitaplar ise farklı dillerde indirilmiştir. Kur'an'ın nazmı mânasındadır ve mâna bir dilin lafızlarına hasredilemez. Hele bu mâna zamanlar ve zeminler üstü vahyin mânasıysa, bu daha bir böyledir. İlâhî kelâm kelimelerin kalbine inmiş, Arapça lafızlar yü-

ce mânaları taşıyan birer kab olmuştur. Mânalar kabın şeklini almış, kab mânalarının boyasıyla boyanıp haliyle hemhal olmuştur. Lafız ve mâna et ve tırnak gibi birbirine kaynamıştır. Bilincin mânaya değebilmesi için önce lafza değmesi gerekir. Yani kabın içine ulaşılanın yolu kaba ulaşmaktan geçer.

Meal

İşte sözün tam burasında tercüme faaliyetinin o kadim problemleri önümüze çıkmaktadır.

Soru(n) şudur: Bir dilin içindeki mânaları bir başka dile aktarmak, bir kabın içindekini bir başka kaba boşaltmaya benzer mi?

Mânayı “çorba” lafzı “kazan” olarak gören biri, bu suale kolayca “evet” cevabı verebilir. Böyle biri kendisini de kepçe sanacaktır. Fakat ne mâna “çorba”dır, ne de lafız “kazan”. Dolayısıyla mütercim de kepçe değildir. Mütercim, kaynak dildeki mâna ruhunun lafız bedenine inzal ediliş maksadını asla gözden ırak tutmadan, o ruhun o bedendeki tüm hissetme, akletme, bilme, görme, işitme, söyleme, etme ve eylemelerini gözlemleyip bu gözlemlerini olabildiğince aslına sadık kalarak hedef dile aktaran kimsedir. Bu gerçekler ışığında tercüme faaliyeti fotoğraf çekmeye ve resim yapmaya benzemez.

Artık mütearife haline gelmiştir: Hiçbir tercüme aslının yerine geçemez. İstisnaları mümkün olsa da, bu hüküm bir hakikati ifade eder. Başta dilin doğası bunu dayatır. Zira dil durağan ve sentetik bir faaliyet değil canlı ve insani bir organizmadır. Eğer kaynak dil Arapça gibi kıdem açısından köklü, belagat açısından zengin bir dilse çeviri daha bir zorlaşır. Buna bir de çevrilen metnin/hitabın Kur’an gibi başı gökte ayakları yerde ilâhi bir kelâm oluşu eklenince, kaynak dildeki mânayı hedef dile taşımak daha bir zorlaşacaktır. Bu durumda yorum alanı daha da genişleyecektir. Yorum alanı genişledikçe, sorumluluk da bir o kadar büyüyecektir. Zira bir sözü Kur’an’a nisbet etmek, o sözü Allah’a nisbet etmek demektir ki, bu ağır bir sorumluluktur.

İşte “meal” isimlendirmesi tam da bu ihtiyaçtan doğmuştur. Kur’an tercümesi için “meal” terimini ilk defa Üstad Elmalılı (ö. 1942), Mehmet Akif’i (ö. 1936) tercümeyle ikna sadedinde kullanır. Ve bu kullanım resmi ve gayr-ı resmi mahfillerde kabul görür. Meal, tercümenin aslının yerini tutmayacağını güzel izah eden bir isimlendirmedir. Bu yüzden Türkçe Kur’an olmaz, ama Kur’an’ın Türkçe mealı olur.

Şu halde hiçbir Kur’an çevirisi, metni nihai anlamda tamamıyla kuşattığı iddiası taşıyamaz. Bu iddia çeviriyi metnin yerine geçirmek olur. Böyle bir iddianın

ikisi de birbirinden vahim olan iki sonucu vardır: Birincisi yorumu mutlaklaştırmak, ikincisi metnin tükendiğini iddia etmek. Oysa ki, hiçbir yorum mutlaklaştırılmaz. Mutlaklaştırılan yorum metnin makamına göz dikmiş demektir. Bu ise Kur'an'a karşı yapılabilecek en büyük saygısızlıktır. Bu yüzdendir ki, Kur'an üzerine yapılmış ve yapılacak olan hiçbir çalışma için "Bu son noktadır, bundan ötesi yapılamaz" denilemez. Bu metnin tükendiğini ilan etmek demektir. Şu bir hakikattir ki, dünyanın tüm ağaçları kalem, tüm denizleri de mürekkep olsa Allah'ın vahyinin anlamı tüketilemez. Tükenen metnin yeri hayat değil müzelerdir. Günümüzde ise Kur'an, göz kamaştırıcı gücünü, hem ifşa ettiği anlamlar hem de dönüştürdüğü insanlar üzerinden göstermeye devam etmektedir.

MEALDE TAKİP EDİLEN USUL

Anlam Açısından

Eskiler “usulsüzlük vusulsüzlüktür” derler. Yani, bir yöntemi olmayan amacına ulaşamaz. Klasik İslâmi disiplinlerde tüm anlama ve yorumlama faaliyetleri bir usul dahilinde gerçekleşmiştir. Bu, tüm İslâmi disiplinlerde tek bir usulün kullanıldığı anlamına gelmez. Mesela, kelâmcılarla fıkıhçılar arasındaki “delalet” ihtilafı buna örnek verilebilir.

“Delalet bahsi”, İslâmi ilimlerdeki anlama ve yorumlama faaliyetinin belkemiğini teşkil eder. Fıkıh usulcülerine göre lafzın hükme delaleti dört yolla olur: 1) Kipi ve söz dizimiyle lafızdan ilk anlaşılan şeye “ibarenin delaleti” denir. 2) Lafzın kastedilenin dışındaki bir anlama yorulmasına “işaretin delaleti” denir. 3) Lafzın ifade ettiği hükmün, gerekçe ortaklığı nedeniyle başka bir konuda kendini ifşa etmesine “delaletin delaleti” denir. 4) lafzın söylenmeyen bir anlama gelmesine de “iktizanın delaleti” denir. Lafızlar, ifade ettikleri mânâ bakımından: özel, genel, müşterek ve mübhem; mânaya medlulü ve delaletin dereceleri bakımından: kapalı, müşkil, açık, nass, müfesser, muevvel; kullanım bakımından: mecaz, hakikat, sarih ve kinaye diye kısımlara ayrılmıştır.

Lafzın bizi götürdüğü şey mânâ, mânânın ifade ettiği şey hakikat, hakikatın dayandığı şey hikmet, hükmü belirleyen vasıf illettir. Hikmet ve illet tek boyutlu bir nedensellik değildir. Bütün bu süreçle elde edilmesi umulana “maksat” denir. Esasen anlamanın hikmetine ancak maksadı gerçekleştirerek erilmiş olur.

Bir metnin anlaşılmasında üç yöntem olabilir: 1) *Yazar merkezli anlama*: Kur’an bağlamında bu Allah’ın muradı, yaratılışın maksadı, kainat, insan ve olaylara dair ilâhî yasaları anlama faaliyetidir. 2) *Metin merkezli anlama*: Dil, dil-anlam, dilin menşei, metnin iç bütünlüğü, metnin amacı, metnin bağlamı açılarından anlamadır. 3) *Okur merkezli anlama*: Metnin aktardığı olayın ilk kahramanları, vahyin ilk muhatapları ve halihazır muhataplar açısından anlamadır.

Gerek klasik delalet bahsi gerek buna ilave edilebilecek anlama teorilerinin tümü araçtır. Hepsinin maksadı doğru anlamayı temin etmektir. Teoriyi mutlaklaştırmak aracı amaçlaştırmak anlamına gelir. Mealimizi hazırlarken hem klasik anlama faaliyetini, hem de bunun pratiği olan tefsir geleneğimizi hep gözönünde bulundurduk. Ulaştığımız farklı mânâların lafızdaki, ibaredeki, Kur’an’ın bütünü-

deki, nebevi uygulamadaki ve tefsir geleneğimizdeki dayanağını göstermeye çalıştık. Şu bir gerçek ki, tefsir birikimimiz gözardı edilerek meal hazırlanamaz. Anlam kaybını en aza indirmenin yolu notlandırmaktır. Elinizdeki mealin 6 bin civarında not içermesinin sebebi de budur. Böyle bir çalışma muazzam tefsir edebiyatımız göz ardı edilerek asla başarıya ulaşamazdı.

Bu bir “gerekçeli meal”dir. Bu mealin “gerekçeli” sıfatının hakkını ne kadar verebildiği ayrı bir mevzudur. Fakat biz, hem Kur’an’ın hem de Kur’an okurunun hakkını gözetme kaygısıyla bu yola başvurduk. Bununla kaynak dilin imkanlarının yolda zayi edilmeden mümkün mertebe hedef dile aktarılması amaçlanmıştır. Zira metin önümüze birden çok anlam sunmaktadır. Bunun ıstikak, lafız, ibâre, metin, mâna, maksat, sarf, nahif, belagat, zamirlerin mercileri, kıraat farklılıkları gibi birçok gerekçesi vardır. İşte böylesi durumlarda, bu anlamlardan birini tercih edip diğerlerini yok saymak bize hiç de hakkaniyetli görünmedi. Bu okura haksızlıktı. Meal okurunu alternatif anlamların tümüyle başbaşa bırakmak ise olacak şey değildi. Bu hem mümkün değil, hem de “vuzuha kavuşturmak” yerine “vuzuha karıştırmak” ile sonuçlanması kaçınılmazdı. En doğrusu tercih edilen anlamı ana meale taşımak, tercih edilmeyen anlamları ise aşağıya not olarak düşmektir. Bunun bir de şartı vardı: Tercih edilenin niçin tercihe şayan olduğunun, tercih edilmeyenin de niçin tercih edilmediğinin gerekçelerini göstermek. Zira ola ki, mütercimmin tercih etmediği mânada bir çok sırlar gizli olabilir. O sırlara o alanda mütehasıs biri mütercimden daha iyi ulaşabilir. Kaldı ki, mütercimmin tercihi isabetsiz olabileceği gibi, ihmal edilen mâna zaman içinde önem de kazanabilir.

Bunun çok zor bir iş olduğu erbabının malumudur. Zaten bu alanda yüzde yüz bir başarıdan söz etmek de mümkün değildir. Kaldı ki, yukarıda saydığımız ve sayamadığımız bir çok gerekçeye dayalı alternatif anlamların tümünü mealin notlarına taşımak doğru da değildir. Alternatif anlam olarak nota taşınanlar; ya tercih edilen anlama eşdeğerdedir, ya da ona nisbetle daha zayıftır. Birinci durumda onun ihmali caiz değildir. Bu tıpkı anlamı farklılaştıran makbul ve meşhur kıraat gibidir (her kıraat farklılığı anlam farklılığı içermez). Böylesi bir alternatif anlamı görmemekle metni görmemek arasında fark yoktur. İkinci durum ise genellikle klasik tefsirin tercihlerinden oluşur. Nota taşıma ihtiyacı bu tercihin niçin isabetli olmadığını beyan amaçlıdır.

Bu yöntemi dayatan hususlardan biri de, vahyin “zengin anlamlılığı” bir imkan ve üslup olarak kullandığı kanaatini taşımamızdır. Bu “çok anlamlılık” ile karıştırılmaması gereken bir şeydir. Buna en güzel örnek Bakara 177. âyetteki üçüncü tekil zamirin iki yüklemi de (mal ve Allah) görececek şekilde yerleştirilmesidir. Yine bir çok yerde gelen yeşâ’ fiilleri iki özneyi de görececek şekilde yerleştirilmiştir. Ayrıca

unsurları iki tarafı görecekle şekilde yerleştirilmiş böyle bir çok ibare bulunmaktadış (2:283; 6:51; 100:7; 8:19; 11:28; 9:99). Bunları teke indirip birini yok saymak yerine ya her iki anlamı da çeviriye yansıtık, ya da birini notta gösterdik.

Kur'an başı gökte ayakları yerde olan ilahî bir hitaptır. Gökte olan başı mâna ve maksadı, yerde olan ayakları lafız ve bağlamı ifade eder. Başının ne dediğini öğrenmek için, ayaklarının nerede durduğunu bilmek şarttır. Mealimizde lafız-mâna-maksat üçlüsünün birlikteliği esas alınmış, âyetin ayaklarının bastığı "nüzûl ortamı" hep gözetilmiştir. Lafız ve mâna, maksat hakemine sunulmuştur. Maksat hakemi hüküm veririrken, lafız ve mâna şahitlerine dayanmıştır.

Bu mealin iddiası, kaynak dildeki mânayı hedef dile mümkün olduğunca yol kazasına uğratmadan taşımadır. Mânalar kaynağından hedefine doğru taşınırken yol kazasına uğrayabilirler. Bu kaza bazen anlam genişlemesi, bazen anlam daralması şeklinde gerçekleşir. Her iki halde de sonuç anlam kaymasıdır. *Liyetefekka-h'yu* "fıkıh tahsil etsinler", *sall aleyh'i* "salevat okuyunuz", *feveylun li'l-mu-sallin'i* "namaz kılanlara yazıklar olsun", makmen mahmden'i "*Mahmud'un makamı*", *min-ledunn 'ilmen'i* "katımızdan bir ilm-i ledün" şeklinde çevirmek okuru anlam kazasına kurban etmektir. Mealimizde *islâm*, *muslim*, *kufr*, *kâfir*, *şirk*, *muşrik*, *kitab*, *takva*, *nefs*, *ruh*, *zıkr*, *ęayb*, *cihad* vb. gibi terimlerin (ıstılahlar) kullanıldıkları asli mânaları tesbit etmeye çalıştık. Terimlerin zaman içinde kazandıkları ıstılahi anlamlardan mümkün olduğunca uzak durduk. Vahyin ilk nüzûl ortamında bu terimlerle ne murad ediliyorsa onu esas almaya gayret ettik. Bu arada *slih amel*, *salt*, *zekât* gibi 23 yıllık nüzûl sürecinin tümünde aynı vurguyla kullanılmayan kavramlarda zaman içindeki vurgu değişikliklerini mümkün olduğunca çeviride göstermeye çalıştık.

Mealimiz lafız-mâna-maksat esaslıdır. Nasıl ki mâna lafza, maksat mânaya aykırı olmaması lazımsa, lafız mânaya, mâna maksada perde olmamalıdır. Daha açarsak lafız meale, meal mânaya, mâna mefhuma, mefhum maksada, maksat hakikate perde olmamalıdır. Dili gözardı ederek mânaya ulaşılamaz. Mnanın hangi kap içinde geldiği asla gözardı edilemez. İhtiyaç halinde Hz. Peygamber bu yöntemi bariz bir biçimde kullanmıştır (Msl: 9:108). Hakeza, Hz. Aışe lugavi tefsir yapmıştır (Bkz: 2:158). Biz de lafza aykırı mânaya iltifat etmedik. Dilin desteklemediği yoruma, Kur'an'ın desteklemediği rivayete itibar etmedik. Bir tek harfin dahi hakkı olduğuna inandık. Onun hakkını gerek mâna gerek işlev olarak vermeye çalıştık.

Yine takip ettiğimiz usul gereği, Kur'an'da Hatib'ten kaynaklanan mutlak müteşabih yoktur, müteşabih olanlar hitaptan ve muhataptan kaynaklananlardır düsturunu ilke edindik. Zira ağzını aan anlaşılmayı ister ve kimse anlaşılmamak için konuşmaz. Hele Allah hiç konuşmaz. Bazı srelerin başında gelen mukatta-

at harflerini de bu kuraldan istisna tutmadık.

Ayrı bir tefsir çalışmamız olduğu için bu çalışma bilinen mânada bir tefsir olarak hazırlanmadı. Fakat meali anlamak için bazı yerlerde tefsire girmek kaçınılmaz oldu. Kur'an yalnızca tefsir edilen (müfesser) bir metin değil, aynı zamanda tefsir eden (müfessir) bir hitaptır (Bkz: 10:37). Bu Kur'an'ın özne oluşuyla alâkalıdır. Kur'an kendisine *kerîm*, *mecîd*, *azîz* gibi sıfatlar alır. Bunların tümü de mübalağalı özne kipidir. Bu Kur'an'ın tefsirin de öznesi olduğu anlamına gelir. Kur'an'ın müfessir oluşunu müfesser oluşunun önünde tuttuk. "Bu âyeti nasıl tefsir edebiliriz?" demezden önce "Bu âyet hangi hakikati tefsir ediyor?" diye sorduk.

Zannedilir ki, Kur'an'a bir hitab-metin olması dolayısıyla anlam idhali kolaydır. Ona zorla bir şey söyletmek mümkündür, kendisine mâna yüklemeye ve önyargılara maruz bırakmaya ses çıkarmaz. Bu kısmen yaygın bir kanaattir, fakat doğru değildir. Kur'an tıpkı canlı bir bünye gibi kendisinden olmayanı ve bünyesine uymayanı kabul etmemektedir. Meal olarak, tefsir olarak, tevil olarak, dil, fıkıh ve kelâm yoluyla bir biçimde zorlayarak dahil edilse bile, zaman içinde bünyesine uymayan o şeyi bir biçimde kendisine inşâ olmak için teslim olan selim akıl sahiplerine "Bu benden değil" diye ifşa etmektedir. Tefsir tarihi bunun sayısız örnekleriyle doludur.

Zira Kur'an'ın mucizevi bir kendini koruma sistemi vardır. Bu sistem bazen parçada çoğu zaman bütünde kendini göstermektedir. Bu öyle bir sistemdir ki, sistemi oluşturan her birim bir hologram gibi hem bütünün hem parçanın özelliklerini taşımaktadır. Tıpkı bedenin yapıtaş hücreler gibi, Kur'an'ın parçaları da ait olduğu bütünün kimliğini taşır. Her kategori hem kendi arasında, hem diğer kategorilerle paralel ve çapraz anlam bağlantılarına sahiptir. Bu bağlar bazen lafza, bazen mânaya, bazen maksada, bazen de her ikisine veya üçüne ait olabilmektedir. Ve bazen de bunların dışında derin ve yoğun tedebbürle ulaşılabilecek yerde durmaktadır. Bu konuda Şatıbî'nin fıkhi hüküm çıkarma konusunda söylediği şu tesbit, Kur'an'ı doğru anlama konusunda da aynen geçerlidir: "Nasıl ki el, ayak, baş ve dil gibi organların insana has işlevleri birbirinden kopuk olarak yerine getirmesi mümkün değilse ve bütün bu organlarla birlikte insana insan deniliyorsa, aynı şekilde din de parçalar halinde değerlendirildiğinde kendine ait işlevi icra edemez. Dolayısıyla şer'î bir hüküm çıkarılmak istendiğinde bu hükmün tek tek delillerden değil, dinin bütününden çıkarılması gerekmektedir." (*el-İ'tisam*, Riyad-t.y. I, 245). Şatıbî'nin parçacı yaklaşıma getirdiği eleştirinin benzerini Gazzali de lafızcılığa getirir: "bir çok yanlış anlama, mânanın sözcüklerde aranmasından kaynaklanmaktadır. Oysa önemli olan öncelikle mânayı tesbit etmektir." (*el-İktisad*, 15).

Eminim ki Kur'an bizim anlama çabamız sırasında vardığımız sonuçların kendi bünyesine uyup uymadığını o mucizevi yöntemle test edecek ve bünyesine uymayanları kabul etmeyecektir. Biz Kur'an'a zorla anlam yüklemenin ona ıstırap vereceğine inanıyoruz. Bunu bile bile yapmadık. Bilmeden yaptıksa, tek tesellimiz özne olan Kur'an'ın kendi yöntemiyle onları da ayıklayacak olmasıdır.

Hemen ifade edelim ki, Kur'an'ın debisini Allah'tan başka kimsenin bilmediği bir mâna rezervi vardır. Bu rezervden yararlanmanın ilk şartı "Niçin Kur'an okuyorsun?" sorusuna doğru cevap vermektir. Bu cevabın "Anlamak için?" şeklinde olması yeterli değildir. Zira bu ara bir cevaptır. Bu cevap bir soruyu daha celbeder: "Niçin anlamak?" Bu sorunun onlarca belki yüzlerce muhtemel cevabı vardır. Bunlar içerisinde Kur'an'ın en beğendiği cevap eminiz ki, "Yaşamak için anlamak" olacaktır. Zira Allah ve Rasul'nün vahye daveti bir diriliş ve hayat çağrısıdır (8:24).

İlâhi kelâmın mânalarına ulaşmayı kolaylaştırmak için baştan sona açıklayıcı notlar koyduk. Âyetlerin ne dediği zaten mealde yer alıyordu. Biz ne demek istediğini "zımnem" yaptığımız açıklamalarda verdik. Bunu en kısa, özlü ve vurucu cümlelerle yapmaya çalıştık. Vahyin imbiğinden damıtılarak elde edilen bu özlü sözler birer "klişe" değildir. Eğer öyle görünüyorsa, bu bizim kusurumuzdur. Demek ki söz yüreğimizden çıkmamış ki, yüreklere girmiyor. Bilirizi ve inanınız ki söyleyenin yüreğinden çıkan öz dinleyenin yüreğine girer. Tersine ise kulak kepçesinde kalır. Bu özlü sözler bazı okura sık gelebilir. Oysa ki özlü sözlerin sıklığı, o sözlerin imbiğinden damıtıldığı konu ve âyetlerin sıklığıyla orantılıdır. Eğer o konu tekrar gelmişse, elbet o konudaki özlü tesbit de tekrar gelecektir.

Dil Açısından

Çeviri her şeyden önce bir dil faaliyetidir. Dil çevirinin hem sermayesi hem hasılatıdır. Kaynak dil Arapça gibi söz varlığı ve anlam katmanları çok zengin bir dil, kaynak metin Kur'an gibi mucize-i bâkî olan veciz bir hitab ise, çevirmenin dilde 'referans çevresine' ihtiyacı vardır. Dilde tercih ve takip ettiğimiz referans çevresi, aynı zamanda mealimizin usulünün de belirleyicisidir.

Kendimizi dili sentetik ve mühendislik ürünü bir şey gibi algılayıp "kıyasidir" diyen eski Basra dil okuluna karşı, dili doğal, canlı, aktif ve aktüel bir organizma olarak görüp "semaidir" diyen Kufe dil okulunun yanında hissettik. Bu yüzden lafızların sonradan oluşmuş şer'î ve fıkhi karşılıklarını değil, lügat anlamlarını tercih ettik. Bu tercihimize rağmen Kufe okuluna mensup Ferrâ'dan (ö. 207/822) istifade ettiğimiz kadar, yeni Basra okuluna mensup Ebu Ubeyde Ma'mer b. el-Müsenne'dan (ö. 209/824) istifade etmekten de geri durmadık.

Mealimizde, 'dilde benzer veya yakın anlamlılar olsa da mutlak mânada eşanlamlı iki kelime yoktur' kuralını benimsedik. 'Kelimenin farklılığı anlamın da farklılığını getirir' ilkesine uygun hareket ettik (Msl: 68:10; 55:10; 19:13; 41:9; 2:170, 191; 4:85 ve ilgili notlar). Bu tercihimizle eşanlamlılığı "tüm edatlar birbirinin yerine kullanılır" diyecek kadar savunan *el-Elfazu'l-Muteradife* yazarı Ebu'l-Hasen Ali er-Rummanî (ö. 384 h.) çizgisinin değil, "mutlak mânada eşanlamlı yoktur" diyen *Furûk* sahibi Ebu Hilal el-Askerî (ö. 400 h.) çizgisinin yanında yer aldık. Bu nedenle *half* ile *kasem*, *elfeyna* ile *vecedna*, *Mukît* ile *Hasîb*, *hanânen* ile *rahmeten*, *seyyiat* ile *zunûb*, *ecdâs* ile *kubûr*, *suva'* ile *sikâye*, *şekk-rayb-miryeye*, *i'rad-tevelli-zerhum*, *ğadab-la'net-suht* gibi yakın anlamlılara eşanlamlı muamelesi etmedik ve aralarındaki farkı vurgulamaya çaba gösterdik.

Edatlar konusunda da aynı usulü izledik. Büyük mânaların bu küçük kahramanları gözden kaçmasın diye çok ter döktük. "Harf-i cerler birbirinin yerine geçebilir" (*Muğni* II, 163) diyerek sadece bâ'ya 14 farklı mânâ ("vurgu" değil) takdir eden İbn Hişam'a karşı, "o zaman harfler hakiki mânalarını kaybeder" (s. 24) diyen *Furuk* sahibinin ve "bâ'nın asli mânası ılsaktır" diyen Sibeveyh'in görüşüne yakın durduk (Msl: 107:5; 90:17; 9:45). Ama harflerin çok anlamlı olabileceği gerçeğini de gözardı etmedik.

Kur'an çevirilerinde ihmal edilen veya üstünkörü geçilen hususlardan biri de deyimler ve deyimse tabirler meselesidir. Bunları yapı çözümüne tabi tutarak 'çevirmeye' kalkmak deyimi zayi etmek demektir. Öyle yapmadık. Kaynak dildeki deyimlerin hedef dildeki en yakın karşılığını bulup yerine koymaya çalıştık. Mesela *raybe'l-menûn'a* "feleğin sillesini yemek" dedik, *sukûtü fî eydîhim'e* "elleri kolları dökülünce" dedik, *saniye itfihî'ye* "gerdan kırmak" dedik. Tabii ki, hepsine hedef dilde bir karşılık bulamadık. Mesela *kâbe kavseyni* ev ednâ buna bir örnek.

Takip ettiğimiz usule göre Kur'an'da ziyade edat bulunmamaktadır. Ziyade denilen her edat, Kur'an'ın edebi üslubu gereği mutlaka bir beyanı özellik ve güzellik taşımakta, mutlaka mânaya özgün ve asli bir katkıda bulunmaktadır. Bunun en tipik örneği nefyin haberi olarak gelen ba'dır. (Msl: 68:2; 49:4; 59:14; 2:184; 12:85; 4:176).

Mealimizde vardığımız özgün sonuçları, istikrai bir okuma ile teyit etmeye özen gösterdik. Hidayet ve dalaletle ilgili olarak kullanılan *yeşâ'* fiillerinin çift özneyi görecekte şekilde çevrilmesi, "kalplerinde hastalık olanlar"ın "ikiyüzlülerden" ayrı bir sınıf teşkil ettiği, *na'im* kalıbının kelimenin diğer kalıplarından farklı olarak sırf "âhîret nimeti" için kullanıldığı, irade'nin kullanıldığı 140 yerde de fiil olarak geldiği, *lâ uksimu'nun* kullanıldığı her yerde Allah'a isnat edildiği, *şerh'in* kullanıldığı tüm âyetlerin Mekki olduğu gibi sonuçlar buna örnektir (Msl: 102: 6, 8; 12:20; 13:27).

Yine mealde benimsediğimiz bir ilke de şudur: Belagat kurallarına göre bir kelime birden çok mânada kullanılabilir, fakat istisnai durumlar dışında, bir makamda birden çok mânaya geçit vermez. Çift tarafı gören “zengin anlamlı” ibareler bu kısma girmez. Bu kural gereği lafzın kullanıldığı makamda ne mânaya geldiğini tesbite çalıştık, ulaştığımız son noktayı meale yazdık. Bu konuda olanca gayretimize rağmen her yerde aynı başarıyı yakaladığımız söylenemez. Bazı durumlarda mânaya ulaşmakta başarısız kaldığımızı itiraf ediyorum. Benim kusurumdur, boyum yetişmedi. Farklı makamlarda farklı mânalara gelen *salat*, *zekât*, *fitne* gibi terimleri mealin bütününde standart anlama indirgeme yanlışımdan mümkün olduğunca uzak durduk. Kavramları tek tipleştirme konusunda özel bir gayret sergilemedik. Muhtemel anlamlardan bağlamla en uyumlu olanını tercih ettik. *Kitâb*'a yeri geldi “ilahi mesaj” veya “ilâhi kelâm”, yeri geldi “vahiy” veya “kitab” dedik. *Mu'minîn*'e sırasında “inananlar”, sırasında “güvenenler” dedik. *Kâfirîn*'e bir makamda “inkâr edenler” veya “küfredenler” dedikse, başka bir makamda “nankörler” dedik. Bunda bir kusur görmedik. Zira Kur'an, Farklı zaman ve mekanlarda farklı bağlamlarda 23 yıla yayılarak indi. Aynı kavram farklı yerlerde farklı vurgular taşıyabileceği gibi, bu süreçte anlam farklılaşmalarına da uğradı. Böyle bir hitap için çeviride standartlaştırma ve tektipleştirmeye gitmek, belki estetik açıdan göze ve kulağa hoş gelirdi, ama vakıya mutabık düşmezdi. Fakat meselâ, *mu'minîn* ile *ellezîne âmenû*, *kâfirîn* ile *ellezîne keferû* arasındaki farkı hep gözetmeye gayret ettik. Bir de inkârı savunan nazlım kâfirler için “ısrar edenler”i, Enfal'de olduğu gibi inkâr için saldıran kavgacı kâfirler için “direnenler”i tercih ettik. *Ellezîne âmenû* ile *mu'minîn* arasındaki farkı hep gözettik. Fakat birincisinin *ellezîne keferû* ile karşıtlık oluşturduğu bağlamlarda genel çevirimiz olan “iman edenler” karşılığını değil “imanda sebat edenler” karşılığını tercih ettik. Zira bu bağlamlarda “küfürde ısrar edenlerin” mukabili vurgusunu taşıyordu. Hiç kuşku yok ki Kur'an yaşanan bir hayatın içine ‘yaşatan’ bir hayat olarak indi. Bu yüzdendir ki Kur'an'ın dili hayat kadar canlı ve reklidir, durağan ve standart değil. Bir çevirinin en başta gözetmek zorunda olduğu şey Kur'an'ın ahlâkıyla ahlâklanmaktır. Bu, çeviriyi bilgisayardan dökülmüş gibi şablonlara ve kalıplara mahkum etmemeyi gerektirir.

Çeviri Açısından

Her lisan bir ‘dünya’dır. Bu durumda tercüme iki dünya arasında mekik dokumaktır.

Esas itibarıyla tercüme kaynak dil ile hedef dil arasında “lafza ilişkin” bir dönüştürme/çevirme işlemi değil “mânaya ilişkin” bir taşıma işlemidir. “Tercüme”

ifadesi tam da dediğimize karşılık gelirken, “çeviri” lafza ilişkin bir dönüştürme işlemini ifade eder görünmektedir. İbn Abbas’a “Kur’an’ın Tercümanı” unvanının verilmesi de Kur’an’ı başka bir dile tercüme ettiği için değil, “vahyin anlamını kaynağından alıp hedefine anlaşılır bir dille taşıdığı içindir.

Çeviri anlamla ilgiliyse, çevirmenin ilk görevi çevirdiği metni anlamak olmalıdır. Aksi durumda kaynak metin hedef dile “çevrilmiş” fakat “tercüme edilmiş” olur. Bu çevirme ise taşıyıcıdan tebdile, tahvilden tahrife kadar uzanabilir, Allah göstermesin. Kaynak dildeki mânayı kaynağında olduğu gibi kavrayıp, mümkünse kayıpsız, mümkün değilse en az kayıpla hedef dile taşımak çevirmenin asli sorumluluğudur.

Bu sorumluluğu yerine getirmenin bilinen iki tür yöntemi vardır: Biri serbest veya yaklaşık çeviri, ikincisi harfi çeviri. Birinci yöntem anlamı hedef kitlenin diline taşımayı, ikincisi hedef kitleyi anlamın kaynağına taşımayı önceler. Doğrusu bu iki yöntemi kesin hatlarla birbirinden ayırıp ikisini birbirinin karşısına yerleştirmek bir handikaptır. Hem doğru değil hem kullanışlı değildir. Yaklaşık çeviri, “çevirmen”den kaynak metni yeniden üreten “süpermen” çıkarmak anlamına gelmez. Harfi çeviri de, çevirmeni “ara kablosu” yerine koymak değildir. Hele kaynak metin Kur’an gibi ne manzum ne mensur olan, bilinen tüm edebi türlerin dışında ve üstünde bir metinse, burada çeviriyi teorisyenlerin tasniflerine hapsedmek çıkmaz sokaktır. İki yöntemden birini mutlak üstün olarak ilan etmek yanıltıcı olacaktır. Mesela “harfi tercüme asla en uygun tercümedir” denemez. Bu durumda şu soru gündeme gelir: Aslın nesine uygun? Üslubuna mı, lafzına mı, mânasına mı, maksadına mı, musikisine mi, belagatına mı? Bütün bu unsurlar arasında belli bir seviyeyi yakalayan tercüme başarılı sayılmayı hak eder.

Bizim çeviri yöntemimiz, iki yöntemin hassas bir karışımıdır. Muhkem âyetlerde lafzi yönetime, müteşabih âyetlerde yaklaşık çeviri yöntemine daha yakın olduk. Metinde lafzi bir karşılığı olmayan açıklamaları parantez içinde verdik. Bir tek harfi karşılıksız bırakmamaya ve metinde olmayan bir tek kelimeyi metindenmiş gibi göstermemeye azami itina gösterdik. Meal yaparken önceliğimiz “Bununla Allah neyi murad etmiştir?” sorusu oldu. Metnin imkanlarını nasıl en az zayıyla modern muhataba taşıyız kaygısını, hangi tercüme yöntemi kaygısından öncelikli addettik. Bununla amaçlanan mütercimim vahiyle muhatap arasından çekilebildiği kadar çekilmesi, bu ikisini mümkün olduğunca baş başa, yüz yüze bırakmasıdır. Hz. Peygamberin ifadesiyle “Ola ki aktarılan aktarandan daha derin anlayış sahibi olabilir”. Özetle vahyin tercümesinde aslolan, çeviribilimin tüm imkanlarından sonuna kadar yararlanmanın da ötesinde, onun akıl edemediği imkanları da devreye sokarak vahyin muhatap tarafından daha iyi anlaşılmasını sağlamaktır.

Çeviriyi yaparken, bazen bilmem kaçınıcı kez okuduğum âyetin daha önce fark etmediğim bir mânasını fehmettim. Kimi demler başımdan kaynar sular döküldü. Etlerimin kemiklerimden lime lime ayrıldığı hissine kapıldım. Meğer anlamak insanı ne kadar yorarmış, onu öğrendim. Bazen hitabın ağırlığı altında öleyazdım. Kalbimin bir kuş gibi yerinden fırlayacakmış gibi çırpındığı demler yaşadım. Bazen de âyetler cennet kuşu olup yüreğimin karlı tepelerine kondular, beni yüreklendirip teselli ettiler. Üç gün uyku döşek bilmeden tek bir âyetin mânası üzerine kapanıp “Allah’ım bundan muradın nedir?” diye kıvrandığım oldu. Kur’an’ın ulaşmaya çalışan insanı bitap düşüren yalçın zirveleri vardır. O zirvelerde bulunan mânaya ulaştığımı düşündüğüm müstesna zamanlarda hissettiğim sevinci, ömrümün başka hiçbir anında hissetmedim. Her âyete müvekkel bir meleğin olduğuna inandım. O âyetin hakkını verdiğimde sözkonusu meleklerin gönlüme hediyeler dizdiğini hissettim. İşte bu hisleri yaşayan biri olarak, kaynak metnin muhatapta uyandırdığı etkiyi, çevirinin de muhatapta uyandırmasına gayret ettim. Bununla amaçladığım bir başka şey de, bir kelimeyi daha vahiyle buluşturma arzumdur. Kelimelere hayatta en büyük arzularının ne olduğu sorulsaydı, “vahyin anlamını yüreğimde taşımak” derdi diye düşündüm. Böyle yapmakla bir kelimeyi daha sevindirmek, bir kelimenin daha gönlünü almak istedim.

“Nadir kelimelere nadir karşılık” kuralını severek ve hararetle uygulama arzusunun arkasında yatan gerçek sebep, hemen üstte dile getirdiğim cümlelerde yatıyor.

Çeviride eşdeğerlilik, bir tercüme için “olgun” kılan unsurdur. Biz de mealimizde nadir kelimelere nadir karşılıklar koymaya çalıştık. Hatta kaynak metinle hedef metin bir bilgisayara verilse, o kelimedeki ilkine ne kadar geçiyorsa ikincisinde de o kadar geçmesi gerekirmiş gibi bir hisse kapıldık. Ne kadar başarılı olabildik, bunu değerlendirmek bize düşmez. İşte bu kuralı uyguladığımız şu kelimeler hem Kur’an’da hem mealde tek yerde geçmektedir: *mu’avvikîn*: caydırıcılar (33:18); *nahb*: and (33:18); *’utullin*: kaba (68:13); *zenîm*: fırladık (68:13); *deyyâr*: *mostralık* (71:26); *mutaffifin*: yolsuzluk yapanlar (83:1); *kedh*: yeldirmek (84:6); *ri’ya*: görkem (19:74); *hananen*: sevecenlik (19:13); *sena*: parıltı (24:43); *rîşen*: zarafet (7:26); *ka’an safsafen*: çırılçıplak, kupkuru bir düzlük (20:106); *emşac*: katmerli bir karışım (76:2); *sâmidûn*: kafa tutuyorsunuz (53:61); *lazib*: konsantre (37:11); *şevben*: kokteyl (37:68); *remzen*: sembolik bir dil (3:41); *ubsile/tubsile*: ipotek edilecek (6:70); *erkesehum*: terslemek (4:88); *salden*: cascavlak (2:264)...

Yakın ya da benzer anlamlı kelimelere çeviride de yakın anlamlar bulmaya çalıştık. Mesela *suht-la’net-ğadab* gibi benzer anlamlıları “hışım-lanet-gazab” ile karşıladık. Yine, *şekk-rayb-miryê* benzer anlamlılarını ise “şüphe-kuşku-teredüt” ile karşıladık ve bunu baştan sona tüm çevirinin standardı yapmaya özen gösterdik.

Türkçe’de yer etmiş terimleri, eğer anlam kayması yaşamamış ve galat olarak kullanılmıyorsa, çevirmeyip olduğu gibi bıraktık. Vahiy, hamd, şükür, adâlet, hak, hüküm, küfür, kâfir, veli, rahmet, af, iman, âhiret, dünya, helâl, âyet, hida-
yet, ticaret, infak, şahit, kalp bunlardan sadece bazılarıdır.

Bazen Aynı forma farklı karşılıklar verdik. Mesela “Ekber” sözcüğü, hem olumlu büyüklüğe hem olumsuz büyüklüğe işaret eden bir sıfattır. Her iki halde de “en büyük, daha büyük” karşılığı sakil kaçmaktadır. Mesela “Allah’ın zikri da-
ha büyüktür” (29:45) âyetinde olumlu kullanılırken Bakara 217, Âl-i İmran 118 gibi olumsuz kullanımlarda “daha büyük, en büyük” yerine “daha beter” kulla-
nılması daha belîğdir. Bazen de bunun tersini yaptık ve farklı formlara aynı kar-
şılığı vermek zorunda kaldık. Mecbur kalmadıkça bu yola başvurmadığımızı ifa-
de etmeliyim.

Bilinen bir gerçektir ki, Kur’an en azından iki farklı metin türü içerir: Belagat
ağırlıklı Mekkî hitab, mâna ağırlıklı Medenî hitap. Şu halde Kur’an’ın çevirisi de
tek bir yöntemle sınırlandırılmaz.

Estetik ve Belagat Açısından

Sibeveyh (ö. 180/769) *el-Kitab*’ında şöyle der: “Nahivcilerin çoğu bir ifadenin
gramer açısından irabını düzelterek derken, anlamını göz ardı ederler. Halbü-
ki, sözün anlamı irabından çok daha önemlidir.” Nahiv ilminin kurucu eseri olan
el-Kitab’ta “Sözün Güzeli ve Çirkinî” gibi belagata ilişkin bölümlere yer verilme-
si, Arap dilini tedvin eden üstadlarla sonraki dilciler arasındaki farkın bariz bir
göstergesidir.

Uzun bir zamandan beri bir kuşun koparılmış iki kanadı gibi ayrı ayrı duran
nahiv ve belagat başlangıçta birdi. Söz kuşu belagatin zirvesine bu iki kanatla uç-
muştu. Bu, mâna ile gramerin ayrılmazlığı anlamına geliyordu. Sibeveyh’in yolu-
nu Ferrâ (ö. 207), Müberred (ö. 286), Sa’leb (ö. 291) ve Zeccac (ö. 311) sürdürdü.
Dil dahisi Ebu Ali Farisî (ö. 377) bu çizgiyi bir okul haline getirdi. Bu okulu İbn
Cinnî (ö. 392) nahivde, İbn Fâris (ö. 395) etimolojide, Abdulkahir Cürcanî (ö. 471?)
belagatta, Râğıb el-İsfahanî (ö. 502) Kur’an ıstılahlarında, Zemahşerî (ö. 538) tef-
sirde zirveye taşıdı.

Mealde, yukarıda saydığımız seleflerimiz gibi mâna ile gramerin, belagatla
nahvin birbirinden ayrı değil birbirinin içinde durduğu bir usulü tercih ettik. Eğer
ille de tercih söz konusu olacaksa, elbette mâna gramere öncelenmeliydi. Zira
vahiy okumaktan maksat murad-ı ilahiye ulaşmak ve vahiyle inşâ olmaktı.

Kur’an’ın belagat mucizesi, onun hiçbir dil kuralına ya da kurallar manzume-
sine hapsedilememesidir. Kur’an, kendisini şiir veya nesir olarak niteleyecek ola-

nı doğrulamadığı gibi, onu sadece belli edebi formlara ve kalıplara sağdırmaya çalışmaları da mahcup eder. Esasen Kur'an'ın ebedi oluşu edebi oluşundan kaynaklanmaz. Hayatı ta yüreğinden kavrayıp onun kodlarını barındırmasından kaynaklanır. Bu yüzden Kur'an hayat kadar karmaşık, hayat kadar tekdüze, hayat kadar mucizedir.

İnşa ve haber cümleleri arasındaki farkı çeviriye yansıtmak, isim ve fiil cümleleri arasındaki farkı çeviriye yansıtmaktan daha kolay oldu. İnşa ve haber cümlelerini ayırmak için, inşâ cümlelerinin sonuna ünlem işareti (!) koymak işimizi kolaylaştırdı.

Çevirimiz boyunca metne takdiri lafız idhalinden mümkün olduğunca kaçındık. Klasik tefsirin lafız takdir ettiği bir çok yeri takdirsiz olarak ve metindeki yalın haliyle çevirmeye gayret gösterdik. Takdir gerekseydi kelâmın sahibi takdir ederdi diye düşündük. O şekilde gelmesinin mutlaka bir nükte barındırdığına kani olduk (Msl: 20:102; 11:92; 43:60; 2:51, 184; 8:27; 24:53).

Kaynak metnin ses değerlerini, anlamın müsaade ettiği oranda hedef metne taşımaya çalıştık. Kur'an'daki iç musiki ve şiiri fersah fersah aşan şiiriyeti meale yansıtmanın zorluğu açık. Bu yapılacaksa anlama hanelerinden yapılmalıdır. Bu ise oldukça zor ve zahmetli bir iştir. Bu zorluk bizi bazen “..olmalıdır” bazen de “..olmalıdırlar” gibi, âyet sonlarındaki ses uyumunu bulmak için anlamı bozmayan tasarruflar yapmaya sevk etti. Bu uğurda Türkçe'nin imkanlarını zorladık. Umarız Kur'an'daki sesi meale taşıma konusundaki emeğimiz meal okurunun kulağından kaçmaz da, yürek damağında farklı bir lezzet bırakır.

Tertip Açısından

Tertip, “sıraya dizme, sıralama” demektir. Tertip deyince iki şey akla gelir: 1) Âyetlerin sıralaması. 2) Sûrelerin sıralaması. İkincisi de yine kendi içinde ikiye ayrılır: Sûrelerin Hz. Peygamber'e iniş tarihlerine göre yapılan “nüzü'l tertibi” ve Hz. Osman'ın hilafeti döneminde sahabilerden oluşan cem ve tertip komisyonunun yaptığı “mushaf tertibi”. Ellerde okunan mushaf bu sıralamaya göredir.

Âyetlerin sûre içerisindeki sıralaması Allah Rasulü'nün tasarrufunda gerçekleşmiştir. Bu sûreler Hz. Peygamber tarafından namazlarda ve hutbelerde defalarca okunmuş, orada bulunan çok sayıda sahabe de sûreleri Allah Rasulü'nün ağzından okunduğu şekliyle almış, ezberlemiş, okumuş, okutmuş ve kendinden sonraki nesillere aktarmıştır.

Âyetlerin sûre içindeki yeri konusunda yaşanan ihtilaf, vahyin iniş tarihlerine dair ihtilafın bir parçasıdır. Kimi otoriteler tarafından bütünüyle Mekke dönemine ait bir sûrenin bazı pasajlarının Medine'de indiği iddia edildiği gibi, tersi de id-

dia edilmiştir. Mesela Müzzemmil 10, 11, 20; Kalem 17-33 ve 48-50; Meryem 58, 71; Furkan 68-70, Yasin 45; Kamer 44-46; Vakıa 81-82; Necm 32; A'râf 163-170 vb. gibi bir çok âyetin, sûrenin genelinden ayrı olarak Medine'de indiği iddia edilmiştir. Oysa ki, bu sûrelerin tümü de Mekke'de inmiştir. Yine Bakara 281; Maide 3; Enfal 30-36; Tevbe 128-129; Muhammed 3 gibi âyetlerin de Mekke'de indiği iddia edilmiştir.

Bu iddiaların doğrusunu yanlışından ayırmak için iddiaların delillerine bakmak şarttır. Bu delillerin çoğu nüzûl sebebi rivayetleridir. Oysa ki, Mekki veya Medenî bir sûrenin bir veya birkaç pasajını sûrenin iniş zamanının dışına çıkarma gibi ciddi bir iddia, yalnızca sebab-i nüzûl rivayetlerine bina edilemez. Zira bu rivayetlerin bir kısmı sorunludur. Kaldı ki "Bu sûre (veya âyet) şunun üzerine inmiştir" türünden rivayetler, her zaman o sûre veya âyetin iniş zamanını göstermez. Sahabenin o olayla o sûre veya âyet arasında bağ kurduğuna, dahası vahyi hayata sürekli nazil olan aktif bir özne olarak gördüğüne delalet eder.

Bütünüyle bir döneme ait bir sûre içersinde yer alan pasajın, anlamayı kesinlikle etkileyecek şekilde bütünden farklı bir döneme nisbet edilmesi ciddi bir iddiadır. İkna edici delillere dayanmak durumundadır. Bu konuda, metnin iç bağlamının desteklemediği rivayetler mesnet olamaz. Zira böylesi bir durum anlama sorununa yol açar. Biz bu tür rivayetleri, tümü de metnin iç bağlamıyla ilgili beş kriter tabi tuttuk: 1) Ses ve fasıla açısından. 2) Dil açısından. 3) İçerik açısından. 4) Üslup açısından. 5) Rivayetin doğruluğu açısından. Bu kriterlerin ayrıntılı bir uygulamasını En'am sûresinin girişinde yaptık. Bu tür iddialara konu olan diğer sûreleri de aynı kriter tabi tutarak sonucu sûrelerin giriş bölümlerinde verdik.

Nüzûl tertibine gelince...

Tüm sûrelere koyduğumuz girişin ilk pasajını sûrenin ismine, ikinci pasajını iniş zamanına, müteakip pasajlarını ise konusuna ayırdık. Sûrelerin iniş tarihlerini ve sıralarını doğru tesbiti amaçlayan bu pasajlar hayli emek gerektirdi. Bunu yapma nedenimiz, hem sûrenin doğru zamanını tesbit ederek anlaşılmasını kolaylaştırma, hem de bu mealin nüzûl tertipli bir versiyonunu hazırlama niyetini taşımamızdı. Nüzûl tertipli bir meal için önce sûrelerin iniş zamanlarını doğruya en yakın veren bir cetvele ihtiyaç vardı.

Açık yüreklilikle söyleyelim ki, nüzûl tertibi konusunda son sözü söylemek neredeyse imkansızdır. Zira bu konuda sahabeden bize kadar gelen farklı tertipler vardır. Sahabenin ittifak edemediği bir konuda son noktayı koyan bir liste oluşturmak zordur. Amacımız bu konuda doğruya en yakın iniş cetvelini elde edebilmektir. Bunun için sûrelerin üslubu, konusu ve belagatının esas olduğu bir liste hazırlamaya teşebbüs ettik. Bunda Hz. Osman'ın nüzûl tertibini esas aldık. Onun yanına İbn Abbas ve İmam Cafer tertiplerini koyduk. Yine İbn Aşur sayesinde ulaştığımız İbn Abbas'a nisbet edilen Cabir b. Zeyd tertibini de bunlara ilave ettik. Bazı sûreler üslûbu ve konusu itibarıyla ilk tertiplerdeki yerleriyle uyumlu

değildi. Böylesi durumlarda o sûrenin doğru zamanını tesbit için özellikle Kur'an'ın içinden delil aradık. Bazı sûrelerin âyetleri başka sûrelerin âyetlerine atıf içeriyordu. Bu iniş sıralamasında kesine yakın bir delildi. Bu konuda hadis ve siyer kaynaklarına da başvurduk. Delil bulduğumuzda tereddüt etmeden "Bu sûrenin iniş zamanı ve yeri şudur" dedik. Bu konuda Fransız şarkiyatçı Réjis Blachère (ö. 1973) ve İranlı mütefekkir Mehdi Bazergan'ın özgün tertiplerinden de istifade ettik.

Bu meyanda pasajlar meselesi de önemliydi. Kur'an Allah Rasulü'ne yazılı bir metin olarak değil sözlü bir hitab olarak indi. Sûrelerin âyetlere taksimi, Fatiha, İhlas, Felak ve Nas gibi bir kısım sûreler için kesin olsa da, bir çok sûre için kesin değildir. Mesela Mümin sûresini Mekke-Medine okulları 84, Şam-Kufe okulları 85, Basra okulu 82 âyet saymıştır. İbrahim sûresini Medineliler 54, Şamlıları 55, Basralılar 50, Kufeliler 52 âyet saymışlardır. Bu ihtilaf, sûrenin cümlelerinin nereden ve nasıl bölüneceğiyle, daha temelde noktalamayla ilgili bir ihtilaftır. Esasa taalluk etmez. Metin harfine kadar aynı metindir.

Fakat anlamayı önceleyen bir okumada birim tek tek âyetler değil pasajlar olmalıdır. Tabir caizse âyetler tilavet için, pasajlar kıraet içindir. Zira pasajlar mâna öbekleridir. Bu nedenle mealde her âyeti diğerinden bağımsız olarak yerleştirmek, âyetleri mânanın ikmal edilmiş bir birimi saymak anlamına gelir. Bu doğru değildir. Fakat bizce âyetleri birbirine karıştırarak tercüme de daha farklı problemlere yol açacaktır. Zira dünyadaki tüm mushaflar aynıdır ve tüm referanslar âyet rakamları üzerinden verilmektedir. Bu yüzden âyetlerin nerede başlayıp bittiğinin belli olmadığı üçü-beşi bir arada çeviri yöntemi mahzurludur. Biz bu mealde Kur'an'ın temel birimi olan âyetleri hiç birbirine karıştırmadık. Fakat mânayı da âyette tamamlanan bir şey olarak görmedik. Bu yüzden mânanın gerektirdiği yerde âyeti müstakil veya gurup halinde art arda sıralayarak pasajlar oluşturduk. Bu pasajların belli olması için de ilk kelimesini büyük harfle başlattık ve önceki pasajla arasını ayırdık. Meal boyunca orijinal metne ait kısımları italik yazdık, onların çevirilerini "tırnak içinde" gösterdik. Tek yazılan tarihlerde hicri takvimi esas aldık. Ezeli ve biricik hakikati kastettiğimiz yerlerde "islâm"ı küçük "i" ile yazdık.

Notların referanslarında üç rakam kullandık. (Mesela 32:7, not 6 gibi) Birincisi sûre, ikincisi âyet numarasıdır. Not'tan sonra gelen numara ise atıf yapılan yerdeki dipnot rakamıdır.

Mealın sonuna bir *Dizin* ekledik, bu *Dizin*'in kelime sayımına dayalı, öylesine yapılmış bir söz yığını olmasını istemedik. Bunun için de, mealin ruhuna ve kavramsal dünyasına ulaşmayı mümkün kılan kullanışlı bir *Dizin* oluşturmaya gayret ettik.

Nadir kullandığımız kaynakların basım yer ve tarihlerini kaynakçaya taşımak yerine metnin içinde gösterdik. 8 ünlü hadis kitabının tümü için *Mevsuatu's-Sunne*'yi kaynak gösterdik.

Söz Sonu

Mükemmellik Allah'a mahsustur. Biz kuluz. Kula kulluk yaraşır. Kul olmak, kusuru kabul etmektir. Zira kul kusursuz olmaz. Bazı hata ve kusurlar vardır ki onları sahibi değil başkaları görür. Bazı zuhul, hata ve kusurlar vardır ki, olanca titizlik bile kişiyi onlardan arındırmaya yetmez. Sanki onlar birilerinin katkısını celbetmek için oraya konmuşlardır. O zuhul, kusur ve hatalara muttali olup da katkıda bulunacak olan işin erbabına peşinen teşekkürlerimi arz ederim.

Bu mealin hazırlandığı 11 yılda kaç kez pes ettiğimi yakınlarım bilir. Zira bu görevin sorumluluğu görevin kendisinden de ağırdır. Öyle zamanlar oldu ki, bu yük fakirin omuzlarına çok ağır geldi. Fakat her seferinde Allah'ın inayeti ve Kur'an'ın kerameti yardıma yetişti. Rabbim tamamına erdiği günü gösterdi. Ne diyebilirim ki: Allah varlığını Zatına hamd kılsın.

Bu zorlu ve yorucu çalışmanın oluşmasında emeği geçenlere teşekkür borcum var. Onların başında çalışma ortamımı korumak için hep üzerime titreyen meali yayınlanmadan baştan sona okuyan sevgili eşim var; ortalama 14 saatin altına düşmeyen bir mesai ile kotarılan bu zorlu yıllar boyunca kah "Yeter artık, çıldıracaksın!" diyerek beni masadan kaldıran, kah tefsirler arasındaki uykusuz gecelerime ortak olan eşim. Ve tabi ki çocuklarım. Hepsinden huzurlarınızda helâllik dilerim.

Meal basıma verilmeden önce 20 nüsha çoğaltılarak alanında yetkin isimlere okumaları için tevdi edildi. Bu dostlarımın katkısını minnetle yad etmeliyim. Meali çıkmadan önce tamamen okuyarak katkılarını sunan İbrahim Sarmış, Mehmet Okuyan, M. Emin Yıldırım, İbrahim Şahin ve eşi, Münib Engin Noyan, İsmail Güler ve Hasan Hafızoğlu'na; kısmen okuyarak katkılarını sunan Abdülcelil Candan, D. Mehmet Doğan, İsmet Uçma, Fatih Okumuş, Halil Çiçek, Ertuğrul Özalp, Mehmet Doğan, Said Yaz, Yusuf Özkan Özburun ve Adnan İnanç'a; mealin fıkhi notlarını müzakere için mesai ayıran Hayreddin Karaman hocamıza; mealmimizin Kur'an metnini gözden geçiren Hafız İsmail Uzun ve eşine kalbi şükranlarımı sunarım.

Başta Sami ve Ferhat beyler olmak üzere mealin basım ve yayımında ellerinden geleni esirgemeyen herkese de teşekkür etmeliyim.

Kur'an'a kurban olmayı, cihana sultan olmaya tercih ederim.

Rabbim utandırmasın. O bana yeter, O ne güzel vekildir. Beni maksadıma ulaştıracak olan sadece Allah'tır; yalnızca O'na güvendim ve sadece O'na yöneldim.

Nesilden nesile aktarılırken, zincirini yüz milyonlarca halkanın oluşturduğu Kur'an'ı nakleden canlı 'senet'e, âdil bir şahid olarak katılmak en büyük tesellimdir.

İlim farz, şahitlik emanet, hakkı söylemek mesuliyettir.

Rabbim şahid kıl!

Rabbim şahid ol!

Mustafa İSLÂMOĞLU

1 C.evvel 1429, İstanbul

Ve eğer dünyanın tüm ağaçları kalem olsa denizleri de mürekkep,
buna yedi deniz daha eklense,
Allah'ın kelimeleri yine de tükenmez:
çünkü yalnızca Allah'tır her işinde mükemmel olan,
her hükmünde tam isabet kaydeden.

(31:27)